

**O‘QUVCHILARNI KASB–HUNARGA YO‘NALTIRISHDAGI
PSIXOLOGIK MUAMMOLAR**

Mirhamidova Durdona Odiljon qizi

Andijon viloyati Shahrixon tumani

56- umumiy o‘rta ta’lim maktabi

amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarda kasb-hunarga bo‘lgan tushunchalarni shakllantirish va qiziqishlarini oshirish, o‘quvchining xohishi, istagini hisobga olish, kasb-hunar egallashdagi qobiliyati, hunar uchun zarur bilimlarni egallashi va moyilligi, jismoniy ahvoli, sog‘ligi haqidagi ma’lumotlarni hisobga olgan holda tavsiyalar berish haqida to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: O‘quvchi, kasb-hunar, oila, qiziqish, psixolog.

Kasb-hunar tanlash – bu har bir shaxsning hayotida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan, uning kelajakdagi faoliyati, ijtimoiy roli, oila va jamiyatdagi o‘rni bilan bog‘liq bo‘lgan qarordir. Bu jarayon o‘quvchilarning psixologik holatiga, ular o‘zlarini qanday his qilishlariga, qaysi sohalarga qiziqish bildirishlariga va ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchiga ta’sir qiladi. Kasb-hunarga yo‘naltirishda yuzaga keladigan psixologik muammolar bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga katta ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Kasb jamiyatning mehnatga layoqatli a’zolarini ijtimoiy tashkillashtirishning alohida shakli bo‘lib, bunda a’zolar faoliyatining umumiy turi va kasbiy ongi bilan birlashgan. YE.A.Klimov o‘z ishlarida bu borada bir necha ta’riflarni ilgari suradi. Nisbat batafsil ta’rif quyidagicha “Kasb - jamiyat uchun zarur va qadriyatli soha bo‘lib bunda insondan jismoniy va ruhiy kuch talab etadi”, bu kuchlar unga sarflangan mehnat o‘rniga yashashi va rivojlanishi uchun muhim vositalar omili sifatida namoyon bo‘ladi. Bu ta’rifni yanada batafsil yoritib, YE.A.Klimov kasbiy faoliyatning sifatli tarixiy rivojlanuvchi tizim va shaxsning o‘zini namoyon etish sohasi deb ta’riflaydi. Yana bir ta’rifni keltiramiz. “Jamiyat nuqtai nazaricha kasb bu kasbiy masalalar, kasbiy faoliyat shakllari va turlari, shaxsiy kasbiy xususiyatlari tizimi bo‘lib, ular jamiyat ehtiyojlarini qondirish uchun muhim bo‘lgan natija mas’uliyatlarni yetkazishni ta’minlab berishi kerak bo‘ladi” nisbatan tor ta’rifni esa V.G.Makushin keltiradi, kasb - bu shunday faoliyatki, uning yordamida shaxs jamiyat hayotida ishtirok etadi va uning yashashi uchun moddiy vositalar asosiy manbasi bo‘lib xizmat qiladi. Mavjud ta’riflarni umulashtirib, quyidagilarni xulosa qilish mumkin. Mashhur rus psixologi K.K.Platonov mutaxassisning kasbiy tayyorligi bu o‘zining muayyan kasbiy faoliyatini

bajarishga qodir va tayyorgarlik ko‘rgan deb hisoblovchi va uni bajarishga intiluvchi shaxsning sub’ektiv holatidir - deb hisoblangan.

O‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda birinchi navbatda ularning shaxsiy xususiyatlari, qiziqishlari va ijtimoiy muhitda olingan tajribalariga e’tibor qaratish zarur. Psixologik jihatdan, o‘quvchilar kasb tanlashda quyidagi omillarni hisobga olishlari kerak:

Qiziqish va istaklar: Har bir o‘quvchi o‘zining shaxsiy qiziqishlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda kasb tanlashi kerak. Agar o‘quvchi o‘z qiziqishlariga mos keladigan kasbni tanlasa, u o‘zini yanada muvaffaqiyatli his qilishi mumkin.

Ijtimoiy bosim: O‘quvchilarga ota-onalarining, do‘stlarining yoki jamiyatning kutilgan kasblari ta’sir qilishi mumkin. Bu esa ko‘pincha psixologik qiyinchiliklarga olib keladi, chunki ular o‘z xohish-istaklariga qarshi turishlari yoki o‘zlarining haqiqiy orzulariga mos kelmaydigan kasblarni tanlashlari mumkin.

Ishonch va o‘zini anglash: O‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi kasb tanlashda katta rol o‘ynaydi. Agar u o‘zini qobiliyatsiz deb his qilsa yoki o‘ziga ishonchi yo‘q bo‘lsa, unda qiyin yoki ijtimoiy ravishda past baholangan kasbni tanlashi mumkin.

Kasb tanlashdagi psixologik stress

Kasb-hunar tanlash jarayoni o‘quvchilar uchun katta psixologik stress manbai bo‘lishi mumkin. Bu stressning bir nechta sabablari mavjud:

Tanlovning ko‘pligi: Zamonaviy jamiyatda kasblar soni juda ko‘p va har biri o‘ziga xos talablarga ega. Bu tanlovning ko‘pligi o‘quvchilarda qaror qabul qilishda qiyinchiliklar va noaniqliklar yaratadi.

Kelajakdagi muvaffaqiyatga oid xavotirlar: O‘quvchilar kelajakdagi ish joyining muvaffaqiyatli bo‘lishi haqida xavotirda bo‘lishi mumkin. Bu psixologik stressni kuchaytiradi va natijada o‘quvchilar tez-tez qiyin qarorlar qabul qilishadi.

Ijtimoiy ta’sirlar: Ota-onalar va o‘qituvchilarning talab va kutilganlariga javob berishga harakat qilish ko‘pincha o‘quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta’sir qiladi. Bu esa ularning haqiqiy orzularini tashlab, faqat boshqalar kutgan kasblarni tanlashiga olib kelishi mumkin.

Kasb-hunarga yo‘naltirishda psixologik yordamning ahamiyati

O‘quvchilarga kasb-hunar tanlashda psixologik yordam ko‘rsatish juda muhim. Bu yordam ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirish, tanlovda noaniqliklarni bartaraf etish va stressni kamaytirishga yordam beradi. Psixologlar o‘quvchilarga quyidagi yordamlarni taqdim etishlari mumkin:

O‘zini anglash: Psixologik maslahatlar yordamida o‘quvchilar o‘z qobiliyatlarini va qiziqishlarini yaxshiroq anglashlari mumkin. Bu esa ularga o‘ziga mos keladigan kasbni tanlashda yordam beradi.

Stressni boshqarish: O‘quvchilarga stressni qanday boshqarish va uning salbiy ta'sirlaridan qanday qochish mumkinligi haqida maslahatlar berish muhimdir. Bu ularning kasb tanlash jarayonini yengillashtiradi.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish: Psixologlar o‘quvchilarga ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda yordam berishlari mumkin. Bu ularning jamiyatdagi roli va kasb tanlashda o‘z o‘rnini topishda yordam beradi.

Kasb-hunar tanlashda ota-onalarning roli

Ota-onalar o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirishda muhim rol o‘ynaydi. Ammo ularning ta'siri har doim ijobiy bo‘lishi kerak. Ota-onalar o‘z farzandlariga quyidagi tarzda yordam berishlari mumkin:

Haqiqiy qiziqishlarni qo‘llab-quvvatlash: Ota-onalar o‘z farzandlarining qiziqishlari va orzularini tushunib, ularni qo‘llab-quvvatlashlari kerak.

Bosim o‘rnatmaslik: Ota-onalar o‘z fikrlarini va kutilganlarini o‘z farzandlariga majburlamasdan, ularning o‘z qiziqishlariga va qarorlariga hurmat bilan yondashishlari zarur.

Ochiq muloqot: Ota-onalar o‘z farzandlari bilan ochiq muloqot olib borib, kasb tanlash jarayoni haqida muhokama qilishlari kerak. Bu, o‘quvchilarga o‘z qarorlarini erkin qabul qilishda yordam beradi.

E.A.Klimov ishlab chiqqan kasblar tuzilmasi ham keng tarqalgan.

Mehnat ob'ktiga ko‘ra 5 ta kasb turlari ajratiladi.

1. Inson - tabiat (T). Bu tur namoyondalari o‘simlik va hayvonot mikroorganizmlar va ular yashash sharoitlari bilan ishlashadi. Masalan, meva - sabzavot ustasi, agronom, zootexnik, vetenar, mikrobiolog.

2. Inson - texnika (T). Ishchilar jonsiz texnik mehnat ob'ektlari bilan ishlashadi. Masalan, texnik, mexanik, muxandis mexanik, muhandis elektrik, texnik texnolog va hokazo.

3. Inson - inson (I) bunda ijtimoiy tizimlar, axloqiy guruhlar, turli yoshdagi insonlar bilan ishlash nazarda tutiladi. Masalan, oziq - ovqat mahsulotlarini sotuvchisi, sartarosh, shifokor, o‘qituvchi va boshqalar.

4. Inson - belgilar tizim. Tabiiy va sun‘iy tillar, shartli belgilar, ramzlar, raqamlar, formulalar kasb turi namoyondalarini qiziqtiruvchi predmetlar olami va boshqalar. Masalan, dasturchi, chizmachil - kartagraf, matematik, tilshunos, nashriyot muqarriri.

5. Inson - badiiy obraz (B). hodisalarni badiiy aks etishi dalillari - mana shu narsalar bu kasb turi vakillarini qiziqtiradi. Masalan, rassom dekarator, rassom - restavrator, musiqa asboblari sozlovchi, balet artisti, konsert ijrochisi, aktyor va boshqalar.

Har bir inson hayotida kasbiy faoliyat muhim ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining ilk qadamlaridanoq uning kelajagi to‘g‘risida o‘ylab qolishadi.

Farzandlarining qiziqish va qobiliyatlarini kuzatish orqali ularning kasbiy kelajagini aniqlashga harakat qiladilar. Ko'pgina maktab bitiruvchilari kelajakda kim bo'lsam ekan yoki qaysi sohaning mutaxassisi bo'lsam ekan? – degan savolni o'z oldilariga qo'yib, kasb tanlash muammosiga duch kelishadi. Natijada o'quvchilar tomonidan mutaxassisliklar tasodifan tanlanadi. Hech qanday maxsus tayyorgarlikka ega bo'lmasdan yoki kasbiy kelajagini tushunib etmasdan maktab bitiruvchilarining bir qismi darhol ishga joylashadi. Bunday misollarni keltirib o'tadigan bo'lsak juda ko'p. O'quvchilarga o'z kasb yo'lini tanlashda psixologlar yordam bera olishadi. Ular o'quvchilarning kuchli va zaif tomonlarini baholash, shuningdek, ularni o'z imkoniyatlari haqida xabardor qilishda yordam beradi. Shuningdek, psixologlar kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan noaniqliklar va stressni yengishga yordam beradi. Kasb-hunarga yo'naltirishda psixologik yondashuv o'quvchilarni yanada mustahkam va ishonchli qilib tarbiyalashga yordam beradi, shuningdek, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi.

O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirishda psixologik muammolarni hal etish muhimdir, chunki bu jarayonning muvaffaqiyati o'quvchining kelajakdagi hayoti va ijtimoiy roliga ta'sir qiladi. Shaxsiy qiziqishlar, o'ziga ishonch, stressni boshqarish, ijtimoiy ta'sirlar va psixologik yordam kasb-hunar tanlash jarayonida katta ahamiyatga ega. O'quvchilarni psixologik nuqtai nazardan qo'llab-quvvatlash, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'oziyev, E. (2010). Umumiy psixologiya. Yangi asr avlodi.
2. Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDPU
3. Nishonov U., Tursunov I. «Pedagogika kursi» Toshkent 1997 yil.
4. Sardor Gayrat Ugli Umirzokov, & Aziza Mirzabekovna Sayubova (2021). O'QUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLARI. Academic research in educational sciences, 2 (Special Issue 1), 432-437.